

This question paper contains 2 printed pages.

May, 2025

Roll No. :
Unique Paper Code : 121303406
Title of the Paper : आपस्तबधर्मसूत्र एवं धर्मशास्त्र का इतिहास
Āpastambadharmasūtra & History of Dharmaśāstra
Name of the Course : M.A., Sanskrit, LOCF
Type : OEC
Semester : IV
Duration : 3 Hours
Maximum Marks : 70

Write your Roll No. on the top immediately on receipt of this question paper

(इस प्रश्नपत्र के मिलते ही ऊपर दिए गए निर्धारित स्थान पर अपना अनुक्रमांक लिखिए।)

Note: Unless otherwise required in a question, answers should be written in **Sanskrit** or in **Hindi** or in **English** but the same medium should be used throughout the paper.

टिप्पणी: अन्यथा आवश्यक न होने पर इस प्रश्न-पत्र का उत्तर संस्कृत या हिन्दी या अंग्रेजी किसी एक भाषा में दीजिए, परन्तु सभी प्रश्नों का माध्यम एक ही होना चाहिए।

1. निम्नलिखित सूत्रों की व्याख्या कीजिए :

7x4=28

Explain the following Sutras :

- i. वसन्ते ब्राह्मणमुपनयीत। ग्रीष्मे राजन्यम्। शरदि वैश्यम्। गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणम्। गर्भैकादशेषु राजन्यम्। गर्भद्वादशेषु वैश्यम्। अथ काम्यानि। सप्तमे ब्रह्मवर्चसकामम्। अष्टम आयुष्कामम्। नवमे तेजस्कामम्। दशमेऽन्नाद्यकामम्। एकादश इन्द्रियकामम्। द्वादशे पशुकामम्।

अथवा / OR

न ब्रह्मचारिणो विद्यार्थस्य परोपवासोऽस्ति। अथ ब्रह्मचर्यविधिः। आचार्याधीनस्स्यादन्यत्र पतनोयेभ्यः। हितकारी गुरोरप्रतिलोमयन् वाचा। अध्यासनशायी नानुदेश्यं भुञ्जीत। तथा क्षारलवणमधुमांसानि अदिवास्वापी। अगन्धसेवी। मैथुनं न चरेत्।

- ii. गुरोरुदाचारेष्वकर्ता स्वैरिक्मणि। स्त्रीभिर्यावदर्थसम्भाषी मृदुः शान्तः दान्तः ह्रीमान् दृढधृतिः अग्लौस्तुः। अक्रोधनः अनसूयुः।

अथवा /OR

न स्मयेत्, यदि स्मयेताऽपि गृह्य स्मयेतेति हि ब्राह्मणम्, नोपजिघ्रेत् स्त्रियं मुखेन, न हृदयेन प्रार्थयेत्, नाकारणादुपस्पृशेत्, रजस्वलो रक्तदन्सत्यवादी स्यादिति हि ब्राह्मणम्।

- iii. पर्वसु चोभयोरुपवासः । औपवस्तमेव कालान्तरे भोजनम् । तृप्तिश्चन्नस्य । अधश्च शयीयाताम् । एतस्मिन्नहनि स्थण्डिलशायिनौ स्याताम् । मैथुनवर्जनं च । श्वो भूते स्थालीपाकः । तस्योपचारः पार्वणेन व्याख्यातः । नित्यं लोक उपदिशन्ति ।

अथवा / OR

उभयतः परिवेचनं यथा पुरस्तात् । एवं बलीनां देशे देशे समवेतानां सकृत्सकृदन्ते परिषेचनम् । सति सूपसंसृष्टेन कार्याः । अपरेणाऽग्निं सप्तमाष्टमाभ्यामुदगपवर्गम् । उदाधानं सन्निधौ नवमेन । मध्येऽगारस्य दशमैकादशाभ्यां प्रागपवर्गम् ।

- iv. सर्ववर्णानां स्वधर्मानुष्ठाने परमपरिमितं सुखम् । ततः परिवृत्तौ कर्मफलशेषेण जातिं रूपं वर्णं बलं मेधां प्रज्ञां द्रव्याणि धर्मानुष्ठानमिति प्रतिपद्यते तच्चक्रवदुभयोल्लोकयोः सुख एव वर्तते ।

अथवा / OR

स्तेनोऽभिषक्तो ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यो वा परस्मिल्लोकेऽपरिमिते निरये जायते चण्डालो ब्राह्मणः पौलकसौ राजन्यो वैष्णो वैश्यः । एतेनान्ये दोषफलैः कर्मभिः परिध्वंशा दोषफलासु योनिषु जायन्ते वर्णपरिध्वंसायाम् ।

2. निम्नलिखित पर टिप्पणी लिखिए, जिसमें कोई एक संस्कृत में हो:

5+5+5+7=22

Write notes on the following in which **One** must be in **Sanskrit**:

i. वाचस्पति	अथवा /OR	रघुनन्दन का 'तत्त्व'
ii. धर्मरत्न	अथवा /OR	ब्रह्मचारियों के कर्तव्य
iii. तच्छेष्ट जन्म	अथवा /OR	होमकर्म
iv. शुश्रूषा	अथवा /OR	धर्मसूत्र

3. प्रमुख धर्मशास्त्रीय ग्रंथों का परिचय प्रस्तुत कीजिए ।

10

Give the introduction of Prominent Dharmashastric texts.

अथवा /OR

धर्मशास्त्रीय ग्रन्थों के आधार पर "आश्रमव्यवस्था" का वर्णन कीजिए ।

Describe "Ashrama-vyavastha" according to Dharmashastric Literature.

4. श्रौतयज्ञों का परिचय देते हुए अग्निष्टोम यज्ञ का विस्तृत विवेचन कीजिए ।

10

Introducing the Srautayajna, describe the Agnishtoma Yajna in detail.

अथवा /OR

आपस्तम्बधर्मसूत्र के अनुसार, ब्रह्मचर्याश्रम के धर्मों का वर्णन कीजिए ।

Describe the Brahmacharyaashrama Dharma according to Apastambadharmasutra.